

AINGERU IRIGARAY EUSKARAREN SUSTATZAILE

Etxarri Aranatz, 1999-VI-24

J.M. Satrustegi

Orain dela ehun urte etorri zen mundura Berako Altzate auzoan Aingeru Irigaray, sendagile, euskaltzain eta idazlea. Urte berekoa zen Iruñeko olerkari Alexander Tapia Perurena berreskuratu berria. Orduan idatzi zuen bere euskal gramatika Etxarri Aranatzko Bitoriano Huizi apaizak, eta 1899 aipagarri hartan iritsi ziren Iruñera pertsonen garraiorako estatuan lehenak ziren “zaldi gabeko gurdiak”.

Gertakizun hauen guztien ehunurteurrena izateaz bestalde, mende biren arteko muga ere bazen, eta Nafarroako euskal kulturaren arloan belaunaldi berri baten txanda zekarren berekin. Hemeretzigarren mendearen azken laurdenean abiatu zen euskal pizkundea Iruñean. 1876an foruek nozitutako azken erasoarekin batera piztu zen euskararen aldeko mugimendua. Iturralde y Suit historialari handiaren etxean bildurik 1877ko udazkenean, hamahiru gizon ospetsuk sortu zuten *Asociación euskara* izeneko euskal elkargoa. Horrek esan nahi du, ordu arte baserritarren hizkuntza izandako euskara apala, hiritartua izan zela eta denbora berriei begira hiriburutik zetorkiokeela handik aurrera jende ikasien bultzada astingarria.

Gertakizunak badu XX. mendearen atari aurrean sortutako gizaldi harekin loturarik, alde batetik, euskaltzale haiek herri kultura eta hizkuntzaganako kontzientzia esnatzen lehen urratsak emanak baitzituzten ondokoei giroa prestatuz, eta bestetik, Aingeru Irigaray zenaren kasuan bere aita “Larreko” euskal idazlearen lekuko distiranta jaso baitzuen, bi zutabetan eraikitako gizarte giroz eta familiako loturaz zetorkiolarik euskararenganako atxikimendu fermua.

Ereintza gordina izan zen aurreko gizaldian egindako saioa; euskarari buruz ordu arte inoiz emandako urrats garrantzitsuena, baina ereintza. Negu iluneko lozorroa igaro behar zuen haziak lurpean *Euskara Elkargo* hura desagertu eta hurrengo loratzea ikusi orduko, eta horrela gertatu zen erromantiko ospetsu haiekin.

Orain gogoratzen dugun 1899ko belaunaldiari egokitu zitzaion euskararen Nafarroako udaberrian pizkundearen lorategia ureztatu eta zaintzea. Zorionez gidaritzaren eskualdatzean ez zen inolako etendurarik gertatu eta Aingeru Irigaray, Intza, Tapia Perurena, Agerre edo Tirapu bezalako izen berrien ondoan,

kementu jarraitu zuten itzal handiko Campion, Larreko eta Manezaundi bezalako idazle ezagunek gerra aurreko gazteekin elkar-lanean.

Lehenbiziko elkargo haren ia berrogeita hamargarren urtemugan, *Euskararen Adiskideak* izeneko elkarte berria sortu zen 1925ean helburu berdinekin. Ekintza erakargarriak antolatu zituzten euskararen estimua herriko jendeak berreskura zezan, eta hiritik at hasi ziren Euskal festa alai astingarriak egiten. Baziren bertsolariak, pilota, musika eta dantzak. Herriz herri euskara zekiten haurrei sariak banatu zitzaizkien, eta 1930ean Iruñeko haurrentzat lehen eskola euskalduna ireki zuten baimen guztiekin Eskolapioetan.

Aingeru Irigaray kanpotik zebilen une hartan, Zaragozan eta Barzelonan zehar medikuntza ikastaroak egiten. 1924an Paris eta Friburgon egonalditxo egin ondoren itzuli zen Euskal Herrira berehala euskaltzaleekin loturak eginez. 1924an bertan *Eusko Ikaskuntzako* bazkide egin zen, eta hurrengo urtean sortutako *Euskeraren Adiskideak* elkartean azaltzen da gero. Lehen izkribu ezaguna 1926ko bat izan daiteke. Baina bere lanbidean aurrera aterako bazen sendagile lanpostua lortu behar zuen eta ondorengo hamar urteak medikuntzako arduraz gehien bat markaturik egon arren, bere izena euskal mugimendu guztietan agertzen hasten da. Euskaltzaindiak 1929an urgazle izendatu zuen geroago hain eskuartze nabarmena izango zuen elkargoan lehen urratsa emanez. 1933an *Eusko Ikaskuntzako* batzar-iraunkorreko partaide zen eta hurrengo urtean elkarte horren idazkariorde bezala agertzen da.

Medikuntzak uzten zion neurrian zenbait euskal aldizkaritan nabarmentzen hasten da bere izena, hala nola *Gure Herria*, *Yakintza*, *RIEV* eta abar luze bategan. *Irular* ezizena zerabilen orduko idazlanetan.

Gerra aurreko urteak dira, noski, eta onerako ala txarrerako ezaguna zen agintarien aurrean bere euskaltzaletasuna ondore guztiekin. Garai hartan oinarritu zuen bere familia Maria Rosa Imaz donostiarrarekin ezkontzean 1924ko udazkenean. Hiru seme izan zituen eta laugarren alaba bat. Gertakizun traketsean aurretik familia eta euskara amodio biek bete zuten bere bizia laneko buruhauste eta zalantza askorekin lanpostu zehatza lortu zuen arte.

Latza izan zen gero hogeita hamaseiko eztanda beldurgarria euskal munduan murgildutako jendearentzat, eta Iruñeko lanpostua galduta Gipuzkoan aurkitu zuen ogibide berria Irigaray sendagile gazteak. Udaberriko jorra, nekazariaren eginkizun gogor eskergabea, ez da balio gutxieneko lana uzta oparoa lortu nahi duen nekazariaren helburuan. Gerra aurreko euskaltzaleen belaunaldiak nozitu zituen eraso, saiheste, gutxiespen eta edozein unetan bizia galtzeko arrisku babesgabe hura inauste mingarriaren ildotik, beren biziko aitortzenik hoberena izan zen herriaren zapalkuntza beltzaren garaian. Noiznahi liburu politikak idatzi edo hitzaldi arrakastatsuak ematea baino txalogarriagoa. Esker onez bakarrik mintza gaitezke eten hartaz.

Gorrotoak erail ditzake harmekin gorputzak eta papera ofizialdu hutsalak nornahiri ken diezaioke bere ogibidea, baina ezin du hil konzientzian erroto-tako espiritua. Aingeru Irigarayk bere larruan nozitu bazuen ere gerraren ezten mingarria, ez zion inoiz uko egin odolez eta konbentzimentuz zetorkion arbasoenganako atxikimenduari.

Ekaitz guztien ondotik gerra osteko laino nabarrak igarota, uzta aroko oskarbia ikusi zuen, eta orduan hasten da "Apat-Etchebarne" adoretsua Nafarroan euskararen sustatzaile lan oparoa egiten. Bere igitaldi berezian 1941ean euskaltzain izendatua izan zenetik elkargo honen ordezkari eta akuilari aspergaitza bihurtu zen. Zuzendaritzako karguetan behin baino gehiagotan egonik ekimen baliotsuen aurkezle eta jarraile zen Alfabetatze taldearen arduradun izan zenean bezala. Eragozpen asko zela medio, kopuru gutxiko batzarreak egiten ziren une hartan, baina han zen beti zintzo euskaltzain nafarra. Euskal Akademiaren pizkunde lanbrotsuan zutabe sendoenetakoa izan zen bera.

Julio Urkixo Mintegiko bazkide 1954an izendatua izan ondoren *EGAN* literatura aldizkaria eta Euskalerriko Adiskideen Elkarteko *Boletina* bultzatu zituen zuzendaritza hirukoitzeko partaide baitzen Mitxelena eta Arrue jaunekin batera. Emankorra gertatzen da handik aurrera Apat-Etchebarne izengoitia euskal aldizkari eta egunkarien orrietan.

Nafarroari dagokionez, ezin bereziak dira elkarrengandik Aingeru Irigaray eta bere erro sakonen Erresuma zaharra. *Diario de Navarra* egunkariak atera zuen urte haietan hamabost egunetik *Nafar-Hizkuntzan orria* bera zelarik sortzaileetako bat, eta 1977tik aurrera zuzendari eta zutabe ia bakarra. Diputazioaren babesean ateratako *Principe de Viana* euskarazkoan ere ez zuten bere izkribuek inoiz hutsegin elkarrekin lanean aritu ginen denboran. Liburuetan jasorik daude, bestalde, hark erdaraz idatzitako hainbat lan.

Euskal kultura eta sentimentu guztien eragile zorrotz bezala ikusi nuen nik gehien bat gerra ondorengo egoera zailean. Herriz herri haur euskaldunei sariak emateko hamar urtez egin genituen ibilaldi amesgarri haietako irudi gardena dut nik Aingeruren oroitzapenik hoberena. Buru uzkur antzean, ele apal eta begiratze zorrotzarekin zihoan beti harira. Irribarrez euskaltzaleak agurtu, hitz samurrez epelak zirikatu eta kupida gabeko ausardiaz zabarkeriaren hutsak salatzea zen bere jarrera ohikoa.

Geroago *Fontes Linguae Vasconum* eta *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra* aldizkariak sortu genituelarik 1969an hizkuntza eta historia gaiei buruzko aurkipenak eta iker saioak bidaltzen zituen. Horrela eman zuen ezagutzera bere izena lehen mailako hizkuntzalarien artean. Euskal testu zaharren lortzaile izkutu, aztertzaile sakon eta eztabaidatzaile zorrotz ere bazen, denbora berean eguneroko berri aipagarrienei euskararen zabalkundeko izkribuetan uko egin gabe. Hori guztia aski ez balitz, Nafarroan euskarak mendez mendez izandako atzerakada mugatuen mapa oso baliagarria argitaratu zuen gerra aurrean eta geroago berriro zehaztu.

Balegoke geure hartu-eman luze eta emankor haien garaiko pasarte jakin-garri asko aipatzerik, baina ez da hau une eta toki egokiena.

Hitzaldi laburra egiteko agindu didate enziklopedia baten moduko gai desberdinak landu zituen gizon erne eta langile porrokatuaren aipamena zuei eskaintzean. Motz gelditzeko arriskuarekin antolatzaileen esanera makurtuz, Aingeru Irigaray euskaltzale sutsu eta adiskide onaren goratarrea hitz gutxitan egin behar banu, hau esan nezake:

Lehia guztietako zaldun adoretsua izan zen euskararen aldeko borroka latzean. Itaurreko eta akuilari golde aurrean, atzean edo behar zen edozein tokitan, denetara iristen baitzen. Langile aspergaitza eta eginarazle setatsua. Alfer egoterik ez zegoen bere ondoan.